З.С. UA Foreign Affairs

№ 3 2020

Зовнішні справи

ISSN 2663-2675
ISSN 2663-2683

ВАЦЛАВ ГАВЕЛ: СИМВОЛ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ стор. 18

ІСТИННІ ТА УЯВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЦІННОСТІ У БЕЗПЕКОВОМУ КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ стор. 31

МОЛДОВА ЯК МАЙДАНЧИК ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ З БОКУ РОСІЇ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ? стор. 36

SOPHIA
BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

**Редакційна колегія журналу «Зовнішні справи»
зі спеціальностей «Політичні науки» та «Історичні науки»**

Головний редактор

Сидорук Тетяна Віталіївна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Україна.

Основний склад

Вєдєнєєв Дмитро Валерійович, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Україна.

Власенко Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету, Україна.

Вояковський Даріуш, доктор наук, професор кафедри соціології господарства і суспільної комунікації Гуманітарного факультету Гірничо-Металургійної Академії імені Станіслава Сташиця в Кракові, Республіка Польща.

Перга Тетяна Юріївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна.

Синявська Лариса Іванівна, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна.

Толстов Сергій Валеріанович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Україна.

Цинк Кароліна, доктор наук, ад'юнкт Інституту суспільних наук Жешувського університету, Республіка Польща.

Запрошені члени редакційної колегії

Ґізіцький Войцех - доктор наук, професор, Католицький університет імені Івана Павла II в Любліні, Республіка Польща.

Земзюліна Наталія Іванівна, доктор історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії і філософії, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна.

Зернецька Ольга Василівна, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних та цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна.

Козачук Олег Олександрович, доктор політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.

Кузик Петро Степанович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна.

Мацєй Франц, доктор наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща.

Мельничук Любов Несторівна, кандидат політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.

Станчев Михайло Георгійович, доктор історичних наук, професор, іноземний член Болгарської академії наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна.

З.С.

UA Foreign Affairs

Випусковий редактор – Ольга Георгіївна Таукач

Електронна адреса: olga_taukach@ukr.net

Видавець – Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи»

Голова Правління – Володимир Хандогій, Президент Асоціації зовнішньої політики України, Надзвичайний і Повноважний Посол

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Над номером працювали: Ольга Таукач, Анатолій Корж, Марина Григоренко, Віталій Бумажний

Наказами Міністерства освіти і науки від 12.11.2013 та від 14.02.2014 журнал «Зовнішні справи» занесено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальностями «Історичні науки» та «Політичні науки»

«Зовнішні справи», науково-публіцистичний журнал, 2020 № 3

Виходить щомісяця

Засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи»

Адреса редакції: Україна, м. Київ, провулок Рильський, 6, тел. +38 067 209 47 39

Реєстраційне свідоцтво № 23533-13373 ПР

Друк – ТОВ «Про формат»

Наклад – 500 примірників

Ціна – договірна

Передплату здійснює ТОВ «АС-Медіа»:
+380 44 500 05 06,
+380 44 353 88 15,
+380 95 570 05 06

publisher@smartpress.com.ua

Аналітика без політики

Микола Фесенко
Консолідація міжнародного порядку
у забезпеченні сталого розвитку людства 5

Ігор Лоссовський
Математичні методи в історичних та зовнішньополітичних
дослідженнях: передумови, специфіка
та додана вартість застосування. Ч.II 13

Історія питання

Степан Віднянський
Вацлав Гавел: символ демократичних змін
у Центрально-Східній Європі (до 30-річчя «оксамитової»
революції в Чехословаччині)..... 18

Борис Гуменюк
Формування політики ЄС
щодо країн Східного Середземномор'я
та визначення в ній ролі Республіки Кіпр 23

Дипломатичний прогноз

Микола Кужельний
Істинні та уявні цивілізаційні цінності
у безпековому контексті глобального світу 31

Михайло Харишин
Молдова як майданчик гібридної війни з боку Росії:
міф чи реальність? (або щодо деяких аспектів
посилення російської присутності в Республіці
Молдова)..... 36

Наукова дипломатія

Анастасія Думбадзе, Марина Арошидзе
Особливості перекладу лінгвокультурологічних
концептів (на матеріалі грузинської, української
та російської мов)..... 45

Подія

Андріана Вовк
Екоактивізм – сучасний тренд
міжнародних відносин 50

«УКРАЇНІ ДИПЛОМАТИЧНІЙ» – 20 РОКІВ:
відбулася презентація ювілейного випуску щорічника 55

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ЄС щодо країн Східного Середземномор'я та визначення в ній ролі Республіки Кіпр

УДК 94:32

DOI 10.46493/2663-2675-2020-3-2

Summary

Boris Humeniuk. THE FORMATION OF EU POLICY ON THE COUNTRIES OF THE EASTERN MEDITERRANEAN AND THE DEFINITION OF THE REPUBLIC OF CYPRUS IN IT. The article is devoted to vitally important issue of researching formation conceptual-legal routes in relations between EEC (future EU) and countries of Eastern Mediterranean which stability (or instability) may extremely affect security and normal functioning of European community itself. The start of establishing official relations between EEC and former colonial states of the region such as Algeria, Egypt, Jordan, Morocco, Syria, Tunisia and first of all Cyprus, the process of their gradual transformation are in the focus of the article. From the very beginning of formation of their policy towards the countries of this region leaders of the EEC paid special attention to official Nicosia considering this capital as a unique bridge between European community and countries of the Eastern Mediterranean in the context of implementation of its foreign strategy in the region. The article underlines that yet since March 1957 when EEC was established its father founders paid huge attention to the countries of the Eastern Mediterranean. The major task of this cooperation between two partners was to secure political, economic and social stability on the southern borders of the European community and create favorable conditions for preserving and further increasing the volume of trade with the countries of the region, providing for transparent and unwavering supply of energy resources from this region to the members of the EEC. The article familiarizes with comprehensive analysis of different stages of formation and implementation of foreign strategy of EEC towards Eastern Mediterranean countries, particularly emphasizes that crucial event in this process took place in 1972 at the Paris Summit when "Global Mediterranean Policy 1972-1992" was adopted. This new strategy opened another one chapter in the history of relations between European Community and countries of the region. The main idea of this new strategy was to elaborate and implement a common, unified approach of the EEC towards former colonial of Africa, Carrebean and Pacific Ocean regions including in this concept first off all countries of Eastern Mediterranean region. But this programme failed and the article explains the reasons, based on numerous experts opinions, negative outcomes of this policy. Actually EEC Continued the practice of establishing new, as a rule, discriminatory treaties with this category of countries of the so-called third world, which did not provide for the achieving by them a full-fledged membership in the Union in the future. The special attention in the article is paid to the police of EEC towards the Republic of Cyprus. This country was one of the first, which signed the Association Agreement with the EEC in 1972 aiming at achieving swift accession to the European community. Unfortunately it didn't happen because of the fact of the invasion of Turkey on the northern part of the island under the pretext to defend rights and freedoms of turkey-cypriot community mainly inhabited in this area of the island. The next very important step in terms of facilitating relations between EEC and Republic of Cyprus was the decision of Counsil of Association of EEC in 1975 to start direct financial cooperation. At that very year the government of the Republic of Cyprus asked for financial support from EEC after Turkish occupation of the northern part of the country which constitutes 37 % of the territory of the island. Brussels took a positive decision to grant this support, dividing it in three tranches: 30 mln ecu (1977), 44 mln ecu (1984) and 62 mln ecu (1989). It meant only that despite the start of military actions that caused huge economic and humanitarian damage to the Republic of Cyprus, which later were transformed in a long-lasted frozen conflict, the Republic of Cyprus remained one the priorities of Brussels policy in the region. Such intensive interest of the EU towards official Nicosia was proved by the fact of accepting by Brussels of application of Nicosia to achieve a status of member of EU club. This favorable and privileged attitude of EU towards Republic of Cyprus can be explained by the following arguments: the country always demonstrated the positive image on the international scene, it was a member of Counsil of Europe and OSCE, Nicosia (Archbishop Makarios - the first president of the RC) was one of the founders of non-aligned movement (the members of this NAM were other Arabian Mediterranean countries as well). Thus there factors were regarded by the leaders of EU as reasonable motive to consider a Republic of Cyprus in the capacity of mediator in the region. Achieving by Republic of Cyprus a full-fledged membership in the EU in May 2004 and legal accession to all corresponding European Union structures has vividly demonstrated both achievements and certain failures of this paradigm in relations between EU and Republic of Cyprus. So far the achieving by Republic of Cyprus a full-fledged membership in EU was regarded by the majority of greek-cypriot community as strong and effective leverage to exert pressure on Ankara by "aligned front" to resolve the Cyprus problem and the expectation of Cypriot community were so serious and long awaited that there failure pushed forward on the Cypriot political surface the feeling of euroscepticism and disappointment. Thus the expertise of Cyprus way towards Eurounion membership is very valuable to other candidates of the club, including first of all Ukraine

Середземноморський басейн історично був і залишається для ЄС регіоном стратегічної важливості та одним з головних геополітичних пріоритетів його зовнішньополітичної стратегії. Європейський континент та регіон Середземномор'я досить тісно поєднані як географічно, так й історично. Середземне море завжди досить тісно пов'язувало народи цих ареалів. На постійній основі зростала кількість мешканців та громадян, походженням з країн Середземноморського регіону, в країнах-членах ЄС, що додатково сприяло активізації розвитку всебічних зв'язків і контактів. Географічна близькість Європи з цим регіоном постійно посилювала їхню спільну взаємозалежність, без урахування якої ефективний та стабільний розвиток ЄС в довгостроковій перспективі є неможливим.

Водночас уже протягом достатньо тривалого періоду часу Середземноморський басейн продовжує знаходитися в режимі постійної політичної турбулентності. Країни регіону продовжують переживати фундаментальні політичні, економічні та соціальні перетворення, які, зі свого боку, впливають на функціонування ЄС загалом. Офіційний Брюссель не може залишатися осторонь від цих процесів як лише байдужий свідок активізації впливу дестабілізуючих зовнішніх і внутрішніх факторів у регіоні. Навпаки, з метою стабілізації ситуації на своїх південних кордонах, ЄС змушений відігравати роль визначального політичного та економічного гравця в регіоні, яким створюються відповідні передумови та надається відчутне сприяння реалізації змін і демократичних перетворень у країнах Середземномор'я, зокрема в Алжирській Народній Демократичній Республіці, Арабській Республіці Єгипет, Йорданському Хашимітському Королівстві, Ліванській Республіці, Лівії, Королівстві Марокко, Сирійській Арабській Республіці та Туніській Республіці. Така позиція Євросоюзу визначається не лише політичними, а й безпековими цілями: якщо ЄС не створить відповідних передумов для «експорту» європейської стабільності, не вгамує міграційну проблему, що походить, зокрема, з цього регіону, то це може створити серйозну загрозу стабільному функціонуванню ЄС загалом.

Уже з часу заснування 25 березня 1957 року Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), у складі Королівства Бельгія, Французької Республіки, Великого Герцогства Люксембург, Федеративної Республіки Німеччина, Італійської Республіки та Королівства Нідерланди, його члени надавали значної уваги співробітництву з відповідними окремими державами Середземноморського регіону. Так, під тиском однієї з країн його учасниць – Французької Республіки – 1957 року було прийнято додатковий протокол до Римських договорів [1], положеннями якого, зокрема, Королівству Марокко та Туніській Республіці – колишнім колоніям цієї країни – надавався певний привілейований статус. Більше того, Алжир, який на той час усе ще залишався французькою колонією, став безпосереднім об'єктом цього договору. За оцінками німецького дослідника М. Колера, «основною метою налагодження та розвитку такого співробітництва з країнами Середземноморського регіону на початковому етапі створення ЄЕС стала необхідність забезпечення політичної, економічної та соціальної стабільності на південних кордонах цього об'єднання, а також створення відповідних передумов для збереження і поступового нарощування рівня двосторонньої торгівлі та постачання енергоносіїв з Середземноморського басейну до країн ЄЕС» [2].

Практика надання ЄЕС певних преференцій в рамках налагодження двостороннього співробітництва з окремими державами регіону продовжилася й протягом 60-х років минулого століття. Зокрема, 1962 року ЄЕС було здійснено спробу укладення угоди про асоціацію з Республікою Кіпр, положення якої передбачали потенційну можливість повної та всебічної інтеграції цієї держави до Співтовариства. З урахуванням отримання Кіпром незалежності від Сполученого Королівства 1960 року, а також внесення 1961 року Сполученим Королівством офіційного подання на отримання повноправного членства в ЄЕС, головною метою укладення цієї угоди для Кіпру, на думку нідерландського дослідника Ф. Хоффмейстера, була, передусім, «необхідність збереження щойно отриманого суверенітету, отримання кваліфікованої допомоги та сприяння в розбудові незалежності країни, а також посилення своєї присутності на зовнішніх ринках збуту продукції власного виробництва» [3]. Однак, внаслідок використання Французькою Республікою права вето на отримання Сполученим Королівством членства в ЄЕС, 1963 року офіційна Нікосія тимчасово відмовилася від своїх євроінтеграційних перспектив.

Схожі за змістом до згаданої вище «кіпрської» угоди про асоціацію міжнародні документи з потенційною можливістю отримання членства були укладені Співтовариством протягом 1962 та 1963 років з

Грецькою Республікою та Туреччиною, а 1970 року – з Республікою Мальта. Положення укладених 1969 року угод з Туніською Республікою та Королівством Марокко також передбачали можливість часткової асоціації цих країн з ЄЕС, що, на думку європейських дослідників Ф. П'єрроса, Я. Муньєра та С. Абрамса, «стало об'єктом для критики з боку інших дискримінованих середземноморських держав, які намагалися так захистити експортерів продукції власного виробництва та протидіяти створенню передумов для посилення диференціації між північними та південними державами регіону» [4].

За результатами проведення 1972 року Паризького саміту ЄЕС було прийнято рішення щодо необхідності перегляду своєї зовнішньоекономічної стратегії та відмови від укладення окремих преференційних угод з питань зовнішньоекономічної діяльності, співробітництва та асоціації з країнами Середземноморського басейну. Натомість було вирішено запроваджувати єдину зовнішню політику на основі спільних політичних інтересів усіх учасників Співтовариства. З цією метою вже 1972 року було вироблено так звану концепцію «Глобальної середземноморської політики» (1972 – 1992), головним завданням якої стала уніфікація ЄЕС двосторонніх відносин з країнами Середземноморського регіону. Передбачалося, що «Глобальна середземноморська політика» Співтовариства разом з положеннями укладеної 1975 року Ломейської конвенції зі співробітництва ЄЕС з колишніми колоніями в Африканському, Карибському та Тихоокеанському регіонах повинна стати основою всієї зовнішньої стратегії Співтовариства в Середземноморському регіоні. Однак цього не сталося. Натомість, на практиці ЄЕС продовжило на несистемній основі укладати із середземноморськими країнами нові, у переважній більшості випадків «дискримінаційні», угоди про співробітництво, положення яких уже не передбачали можливості отримання повноправного членства у Співтоваристві [5].

Однією з перших країн Середземноморського басейну, з якою 19 грудня 1972 року Співтовариством було підписано угоду про асоціацію (набрала чинності з 1 червня 1973 року [6]), стала РК. Положення вищезгаданої угоди передбачали можливість отримання Кіпром повноцінного членства в зазначеній організації. На думку американського дослідника грецького походження Б. Маркесініса, поспішність офіційної Нікосії у цьому контексті вдруге була пов'язана із зовнішньополітичною діяльністю колишньої метрополії Кіпру, зокрема з «отриманням 1 січня 1973 року Сполученим Королівством повноправного членства в ЄЕС та необхідністю забезпечення диверсифікації експорту товарів і послуг кіпрського виробництва» [7]. Вищезгадана мета так і не була реалізована внаслідок вторгнення 1974 року на острів турецьких військ під приводом необхідності захисту прав і свобод турко-кіпрської общини острова. До її реалізації сторони повернулися лише 1988 року за результатами поновлення практичної дії цієї угоди та підписання окремого протоколу про створення митного союзу між РК та ЄЕС, положення якого зокрема передбачали й необхідність запровадження країною в період до 2003 року спільних митних тарифів Спільноти [8].

Наступним, започаткованим у 70-х роках минулого століття, важливим напрямом відносин між ЄЕС та РК стало налагодження двостороннього співробітництва у фінансовій сфері. Зокрема, в рамках проведення 24 червня 1975 року Другого засідання Ради асоціації Співтовариства з РК Х. Хрістофідіс, на той час міністр закордонних справ Кіпру, висловив прохання щодо надання країні фінансової та технічної допомоги з огляду на окупацію частини її території ТР. З урахуванням ситуації, що склалася, ЄЕС погодилося її надати та уклало з РК три додаткові фінансові протоколи, положення яких передбачали виділення Кіпру фінансової допомоги в розмірі 30 млн екю (1977 р.) [9], 44 млн екю (1984 р.) [10] та 62 млн екю (1989 р.) [11].

Аналогічною за змістом преференційною угодою про асоціацію, положення якої передбачали створення зони вільної торгівлі та потенційну можливість отримання стороною повноправного членства у Співтоваристві, стала укладена 1975 року угода з Королівством Іспанія.

Водночас так звані «неповноцінні» угоди про співробітництво були укладені 1976 року Співтовариством з Туніською Республікою та Королівством Марокко; майже аналогічні за змістом та нижчі за статусом угоди були також підписані ЄЕС з Алжирською Народною Демократичною Республікою (1976 р.), Арабською Республікою Єгипет (1977 р.), Йорданським Хашимітським Королівством (1977 р.), Сирійською Арабською Республікою (1977 р.) та Ліванською Республікою (1977 р.). Загалом згадані двосторонні документи складалися з трьох розділів: «Торговельне співробітництво» (ЄЕС отримувало право на імпорт за преференційними тарифами в рамках встановлених, залежно від економічної ситуації в країнах його членах, відповідних квот на сільськогосподарську продукцію, продукцію садівництва, текстиль, взуття та нафтопродукти), «Фінансове та економічне співробітництво» (встановлювалися обсяги надання Співтовариством фінансової та технічної допомоги у формі грантів, кредитів Європейського інвестиційного банку та ЄК) та «Соціальне співробітництво» (підвищення рівня життя робітників-іммігрантів з країн Північної Африки та ТР, легалізація мігрантів і надання їм аналогічних з європейцями прав та свобод) [12].

Отже, в період до 1977 року ЄЕС було завершено процес створення унікальної мережі нерівноцінних за змістом двосторонніх угод про співробітництво (асоціацію) з країнами Середземноморського басейну.

Результати здійсненої протягом 80-х років минулого століття політико-економічної експансії ЄЕС на південному напрямі шляхом, зокрема, надання 1981 року повноправного членства в організації Грецькій Республіці (друге розширення) та 1986 року – Коро-

лівству Іспанія і Португальській Республіці (третє розширення) сприяли подальшій дестабілізації ситуації в регіоні, створивши передумови для значного посилення диференціації середземноморських країн та активної маргіналізації частини держав регіону [13]. З метою виправлення згаданих геостратегічних помилок, а також для стабілізації ситуації на південних кордонах об'єднання, наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття ЄЕС було започатковано розробку так званої «Нової всебічної середземноморської політики» (1992 – 1995), головною метою якої стала реалізація принципів партнерства та рівноправного співробітництва з усіма країнами Середземноморського басейну [14].

Одну з провідних ролей в реалізації цієї стратегії ЄЕС відвело саме РК, яка 1990 року офіційно внесла подання на отримання повноправного членства в цій організації. Переважна більшість членів Співтовариства висловила переконання в доцільності використання головного пріоритету зовнішньої політики офіційної Нікосії – забезпечення стабільності в усьому Середземноморському регіоні – для досягнення аналогічних цілей та завдань власної зовнішньої політики. Зокрема, завдяки використанню можливостей Кіпру в рамках реалізації політики партнерства та рівноправного співробітництва країни-члени ЄЕС загалом планували:

- активізувати розвиток економічно-торговельних зв'язків країн-членів Співтовариства з державами Середземноморського регіону, зокрема шляхом використання положень двосторонніх угод про створення зон вільної торгівлі з ними та сприятливого національного режиму оподаткування на території РК;

- посилити зв'язки та взаємозалежність між південними країнами-членами і країнами-кандидатами Співтовариства, передусім РК, та іншими державами регіону з метою забезпечення стабільності в Середземноморському регіоні загалом;

- забезпечити вихід країн-членів ЄЕС на ринки арабських країн регіону;

- створити, із залученням можливостей РК, політичну платформу для обговорення визначальних проблемних питань економічного та політичного розвитку держав регіону;

- сформувати передумови для більш ефективного, з використанням можливостей Кіпру, пошуку шляхів зміцнення довіри між країнами Середземноморського регіону;

- розширити горизонтальні та вертикальні зв'язки, поглибивши співробітництво в регіоні з метою створення відповідних передумов для залучення північних і південних країн Середземноморського басейну до активнішого, позитивно налаштованого, співробітництва, а також пошуку взаємоприйнятних рішень з актуальних проблемних питань двосторонньої співпраці;

- активізувати культурний діалог між державами регіону, який би став важливою невід'ємною частиною процесу забезпечення стабільності в регіоні Середземномор'я;

- використати можливості РК як основної платформи для здійснення дво- і багатосторонніх консультацій на випадок виникнення глобальної політичної кризи в регіоні.

Загалом позитивний імідж РК на міжнародній арені, членство держави в Раді Європи та ОБСЄ, статус країни як співзасновника Руху неприєднання, членами якого були й інші арабські держави Середземноморського басейну, а також тривалі дружні зв'язки і контакти Кіпру з країнами-членами Ломейської конвенції створили досить обґрунтовані передумови для потенційного наділення ЄЕС Кіпру функціями політичного посередника в регіоні, якому, що важливо, довірятимуть усі сторони. На думку країн-членів Співтовариства, офіційна Нікосія не лише повинна була відігравати роль інформаційного «рупора» та посередника в переговорному процесі з країнами Середземноморського регіону, а й активного каталізатора реалізації конструктивних дій на випадок виникнення певних патових ситуацій, ініціатора можливого розгляду так званих «третіх рішень» та провайдера добрих послуг як серед країн-членів Співтовариства, так й інших країн регіону. Водночас, на думку кіпрського науковця К. Стефану, «ЄЕС було переконане в тому, що Кіпр, як маленька за географічними розмірами острівна держава Середземномор'я, не мав намірів та можливостей агресивно нав'язувати свою власну зовнішню політику іншим державам регіону, що повинно було стати додатковим фактором встановлення стабільності в Середземноморському басейні» [15]. Кіпр не мав жодних амбіцій, територіальних чи інших претензій до інших середземноморських держав, він не являв собою так званої «безпекової дилеми» для Співтовариства, за винятком, мабуть, проблем країни у двосторонніх відносинах з Турецькою Республікою в контексті вирішення так званого «кіпрського питання». Більш того, РК мала спільну з іншими державами регіону колоніальну історію і, що важливо, не як держави-колонізатора, а як саме колонії, що отримала свою незалежність лише 1960 року. Як й інші країни регіону, Кіпр мав незначний, але власний досвід економічного та політичного розвитку в постколоніальний період.

Зі свого боку, завдяки отриманню повноправного членства в ЄЕС офіційна Нікосія, на думку італійської дослідниці Н. Точчі, могла розраховувати на:

- позбавлення статусу периферійної країни Європи шляхом наближення та органічного поєднання з ЄЕС – на той час центром вироблення політичних та економічних рішень на всьому європейському континенті;

- створення належних передумов для виходу товарів та послуг власного виробництва на ринки країн-членів Співтовариства та їхніх партнерів з метою компенсації втрат від функціонування обмеженого в можливостях закритого внутрішнього ринку;

- підвищення свого статусу та політичної впливовості на міжнародній арені, насамперед у Середземноморському регіоні;

- отримання захисту від можливого негативного впливу світових глобалізаційних процесів, створення передумов для «м'якої» інтеграції держави до світових економічних процесів, посилення власної ролі як регіонального економічного бізнесового центру в Східному Середземномор'ї;

- отримання додаткових інструментів для вирішення так званого «кіпрського питання» – проблеми об'єднання острова [16].

За результатами підписання Договору про утворення ЄС та внаслідок посилення актуальності питань забезпечення безпеки країн його членів в Середземноморському регіоні 1992 року з'явилася ще одна концепція зовнішньої стратегії Євросоюзу на середземноморському напрямі – так звана «Політика Євро-Середземноморського партнерства» (1995 – 2008), основні напрями якої були спрямовані на формування якісно нового формату взаємовідносин між ЄС та країнами регіону. 1991 року в м. Мадрид (Королівство Іспанія) було ініційовано мирний процес на Близькому Сході, а вже 1993 року за результатами двосторонніх, за посередництвом Королівства Норвегія, таємних переговорів між Державою Ізраїль та Організацією визволення Палестини була підписана так звана «Угода Осло». 1994 року міжнародні політичні дискусії щодо країн регіону переросли в положення «Декларації про важливість Середземномор'я для Європейського Союзу», яку було прийнято за результатами проведення так званого «Гессенського саміту». В зазначеній декларації Рада Європейської Спільноти підтвердила власне бажання підтримати демократичний розвиток середземноморських країн з метою перетворення регіону «на зону миру, стабільності, процвітання та співробітництва» [17]. Крім цього, вона рекомендувала Європейській Комісії (ЄК) провести протягом другої половини 1995 р. Євро-Середземноморську конференцію міністрів за участю, зокрема, й представників усіх зацікавлених країн Середземноморського регіону, в рамках якої планувалося обговорити питання майбутніх політичних, економічних, соціальних і культурних відносин між Європейською Спільнотою та країнами Середземноморського регіону, а також встановити постійний діалог між сторонами з усіх питань взаємного інтересу. На переконання автора, саме формуванням політики Євро-Середземноморського партнерства була вперше започаткована реалізація Європейською Спільнотою на практиці єдиної зовнішньої політики стосовно країн Середземноморського регіону, з якими до цього часу підтримувалися відносини лише на двосторонньому рівні.

1994 року ЄК було затверджено Комунікацію до Ради та Європейського Парламенту № COM (94) 427 під назвою «Посилення середземноморської політики Європейського Союзу: створення Євро-Середземноморського партнерства» [18], положення якої окреслювали весь спектр викликів, а також конкретні напрями зацікавленості ЄС в Середземноморському регіоні, підсумовували основні досягнення за результатами здійснення середземноморської політики минулих років, встановлювали принципи та шляхи реалізації майбутнього співробітництва ЄК з її південними партнерами у Середземноморському регіоні на довгострокову перспективу, а також надавали конкретні рекомендації стосовно реалізації коротко- та середньострокових заходів з метою практичного наповнення її положень в період до початку XXI ст. Зокрема, ЄК було вкотре підтверджено те, що Середземноморський басейн залишається сферою «стратегічної важливості» для ЄС. Необхідність забезпечення миру та стабільності в регіоні знову ж стала одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів для Європи, для чого було заплановано реалізацію цілої низки практичних заходів, спрямованих на підтримку здійснення політичних реформ у країнах Середземномор'я, забезпечення дотримання ними прав людини та свободи слова з метою подолання екстремізму та реалізації ряду економічних реформ, спрямованих, насамперед, на забезпечення стабільного економічного зростання і покращення стандартів життя. Особливу стурбованість ЄК, за таких умов, викликали оцінки її експертів стосовно можливості збільшення в період до 2035 р. населення країн регіону до 400 млн осіб, що безпосередньо загрожувало безпеці ЄС у контексті реалізації її спільної міграційної політики [19].

Отже, політика Євро-Середземноморського партнерства була спрямована на формування зони стабільності та безпеки в регіоні, а також створення належних передумов для забезпечення довготривалого та стійкого економічного розвитку країн Середземномор'я. Амбітною метою цієї політики в сфері налагодження економічного співробітництва були наміри щодо «створення в період до 2010 р. широкої, за участю 30 – 40 країн регіону, в яких, за оцінками європейських фахівців, мешкатиме близько 600 – 800 млн осіб, Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі відповідно до вимог і стандартів СОТ» [20]. З цією метою наступним, після підписання середземноморськими державами з ЄС угод про асоціацію, кроком повинно було стати укладення ними аналогічних двосторонніх угод між собою з метою значного збільшення обсягу регіональної торгівлі, який, станом на 1992 р., складав лише 5 % від загального рівня їхньої зовнішньоекономічної діяльності. Разом з тим, керівництво ЄК добре розуміло й те, що перетворення Середземноморського регіону на зону відносного процвітання та стабільності з активним розвитком регіонального економічного співробітництва й функціонуванням зони вільної торгівлі потребуватиме значного збільшення технічної та фінансової допомоги Середземноморським країнам з боку ЄС, зокрема в рамках спеціально створеної програми співробітництва під назвою «MED». Так, за підрахунками фахівців ЄК, на реалізацію вищезгаданих ініціатив лише в період з 1995 до 1999 року необхідним було залучення близько 5,5 млрд екю бюджетних коштів Спільноти [21].

Барселонський процес, як інноваційна модель розвитку стратегічних відносин ЄС з країнами Середземноморського регіону, було започатковано під час проведення в період з 27 до 28 листопада 1995 року Євро-Середземноморської конференції міністрів закордонних справ у м. Барселона (Королівство Іспанія). Ця конференція стала відправним моментом у реалізації ЄС своєї нової політики Євро-Середземноморського партнерства (Барселонського процесу) в межах нового, більш ширшого та гнучкого формату політичних, економічних і соціальних відносин між країнами-членами ЄС та 10-ма його партнерами зі Східного Середземномор'я: Алжирською Народною Демократичною Республікою, Арабською Республікою Єгипет, Державою Ізраїль, Йорданським Хашимітським Королівством, Ліванською Республікою, Королівством Марокко, Палестинською Автономією, Сирійською Арабською Республікою, Туніською Республікою та Турецькою Республікою. 1999 року статус країни-спостерігача в Євро-Середземноморському партнерстві отримала й Лівія, а 2007 року – його учасницями стали Ісламська Республіка Мавританія та Республіка Албанія. РК, якій 1990 року було офіційно надано статус кандидата на отримання повноправного членства в ЄС, безпосередньою учасницею Євро-Середземноморського партнерства не була.

На думку німецького дослідника С. Штейнбіхлера, «одними з основних факторів, що активізували зовнішню політику ЄС на середземноморському напрямі, зокрема в рамках реалізації політики Євро-Середземноморського партнерства, стали не лише результати поступового перетворення Євросоюзу на могутнє об'єднання західноєвропейських держав та своєрідний світовий центр, який відчував свою могутність і вплив на всі без винятку сфери міжнародного життя, а й результати реалізації ЄС курсу на втягування до своєї «орбіти впливу» низки середземноморських країн, обумовленого необхідністю витримати конкуренцію, насамперед із США, як у глобальному, так і в трансатлантичному вимірах; усвідомлення того, що від постійно зростаючого рівня співробітництва Євросоюзу з арабсько-мусульманським світом, передусім з мусульманськими країнами Південного і Східного Середземномор'я, доступу до використання їхніх природних та інших ресурсів залежатиме майбутнє об'єднання, а також необхідність протидії дестабілізуючим процесам воєнно-політичного та соціально-економічного характеру (ізраїльсько-палестинський конфлікт, кіпрська та курдська проблеми, громадянська війна в Алжирі тощо), які несли безпосередню загрозу подальшому становленню та розвитку Євросоюзу загалом» [22]. Передбачалося, що згадане вище досягатиметься, передусім, шляхом налагодження співробітництва в сферах політики та забезпечення безпеки, економічного співробітництва та фінансів, налагодження соціальних, культурних та гуманітарних зв'язків, а також внаслідок укладення нових угод про асоціацію між ЄС та країнами Середземноморського регіону, головною метою яких стане створення в період до кінця 2010 р. зони вільної торгівлі. Починаючи з 1995 р., зазначені угоди про асоціацію були фактично підписані з більшістю країн-учасників Євро-Середземноморського партнерства. Винятком у цьому контексті стала Сирійська Арабська Республіка, підписання угоди з якою було тимчасово призупинено вже після її парафування 2004 року внаслідок звинувачення керівництва цієї держави в диктатурі, порушенні прав і свобод людини та відсутності в ній демократичних перетворень. Як основні нові пріоритети стратегічного партнерства ЄС з країнами Середземноморського регіону були визначені: забезпечення спільних інтересів, а саме допомоги середземноморським партнерам в їхньому протистоянні сучасним викликам; забезпечення партнерського підходу у взаємних стосунках; необхідність диференціації та визнання того, що, на відміну від нав'язаних ззовні перетворень, успішними та ефективними реформи в цих державах можуть бути лише за умови, якщо вони визрівають усередині суспільств, яким допомагають. Крім того, необхідною передумовою партнерства стала необхідність переведення цих інтересів у конкретні політичні дії для вирішення проблем і викликів, що постають перед країнами Середземноморського регіону [23].

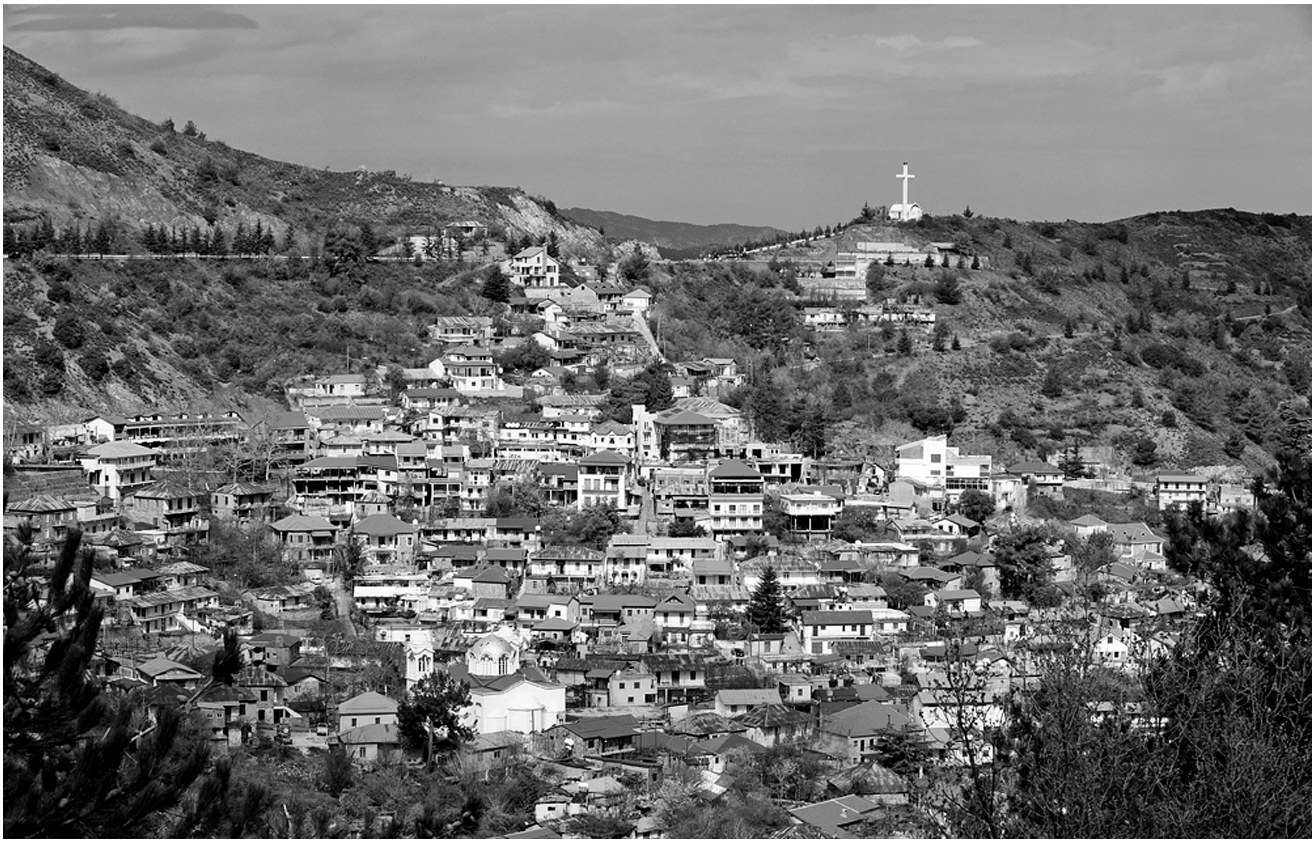
Загалом же Барселонська декларація визначила три основні напрями співробітництва в межах Євро-Середземноморського партнерства:

- створення спільної зони миру і стабільності за допомогою протидії можливому використанню сили і тиску в політиці та забезпечення діалогу з питань безпеки;

- формування зони спільного процвітання шляхом налагодження соціального, культурного та гуманітарного співробітництва, метою якого стало б створення передумов для налагодження належного порозуміння між різними культурами;

- взаємний обмін і взаємозбагачення між громадянськими суспільствами.

ЄС розглядав Євро-Середземноморське партнерство як глобальну та всеохоплюючу політику з амбіційними довгостроковими цілями між порівняно рівними партнерами, а також як один з напрямів політичного, безпекового, соціального, культурного та гуманітарного співробітництва на принципах поваги до прав особистості та демократії. За таких умов політика Євро-Середземноморського партнерства мала два взаємодоповнюючі виміри: двосторонній, в межах якого ЄС продовжив реалізацію всеохоплюючого співробітництва з кожною країною регіону окремо, та регіональний, одним з найсуттєвіших інноваційних аспектів якого стало партнерство у сфері політичного, економічного та культурологічного співробітництва з країнами регіону загалом. Як уже автором зазначалося вище, найважливішою формою такої співпраці стало підписання нових двосторонніх угод про асоціацію без надання перспектив членства, які укладалися ЄС з кожною країною Партнерства окремо. Положення цих угод містили як загальні

принципи функціонування Євро-Середземноморського партнерства, так і відображали певну специфіку взаємовідносин Євросоюзу з країнами Середземноморського регіону. Згадані угоди про асоціацію залишаються головними міжнародними договірно-правовими інструментами у відносинах між ЄС та середземноморськими партнерами й на даний час, структурно охоплюючи передбачені цілями Барселонської декларації її основні напрями. До текстів та змісту цих угод також були внесені й окремі фундаментальні положення: про права та свободи людини, політичний діалог, вільний рух товарів, економічне, фінансове, соціальне та культурне співробітництво, організаційні питання тощо. Кожна конкретна угода містила положення, які мали певний специфічний характер для двосторонніх відносин ЄС з кожною державою окремо. Загалом протягом 1997 – 2004 років було укладено дев'ять таких угод про асоціацію: з Палестинською Автономією, Туніською Республікою, Державою Ізраїль, Королівством Марокко, Йорданським Хашимітським Королівством, Арабською Державою Єгипет, Алжирською Народною Демократичною Республікою, Ліванською Республікою та Сирійською Арабською Республікою. До цих дев'яти угод можливо додати й десяту – укладену 1995 року між Євросоюзом і Турецькою Республікою угоду про створення митного союзу. Отже, можливо констатувати те, що положення вищезгаданих угод про асоціацію замінили собою положення укладених ЄЕС у 70-х роках минулого століття договорів про співробітництво з країнами Середземноморського регіону.

На початку XXI ст. формування зовнішньої політики ЄС щодо країн Середземноморського регіону продовжувало обумовлюватися все зростаючими взаємозв'язками Європи з її південними прикордонними мусульманськими державами. Євросоюз добре розумів те, що відсутність чіткої політики на напрямі підтримки економічного розвитку держав Південного і Східного Середземномор'я може призвести до значного посилення розриву в доходах населення цих країн порівняно з державами-членами ЄС, що неминуче створить передумови для зростання напруженості та загострення соціально-економічної, політичної, демографічної і криміногенної ситуації в регіоні. Євросоюз також виходив і з того, що країни регіону забезпечували близько 20 % його енергетичних потреб, постачали до ЄС близько 50 % своєї продукції, що експортувалася, та імпортували від країн його членів половину свого імпорту [24]. Важливим чинником також було й системне зростання на початку XXI ст. іммиграційних потоків з країн Середземноморського регіону до Європи. Так, у відповідному, підготовленому в рамках Програми розвитку ООН, звіті зазначалося те, що більшість арабської молоді на той час планувала виїхати зі своїх країн. Найпривабливішими для себе, за таких обставин, вони вважали саме країни-члени Євросоюзу та США [25]. Зі свого боку, в звіті під назвою «Розвиток арабського світу – 2002» фахівцями Програми розвитку ООН наголошувалося на тому, що лише 13 % з тих, хто налаштований на еміграцію, були готовими переїхати до іншої арабської держави, та підкреслювалася

все зростаюча стурбованість через це у самій Європі, зокрема в Королівстві Бельгія, Федеративній Республіці Німеччина та Французькій Республіці, куди й спрямовувалася основна хвиля мігрантів з Середземноморського регіону [26].

Починаючи з 2003 р., довгострокова політика ЄС в Середземноморському регіоні почала здійснюватися й за допомогою механізмів та інструментів Європейської політики сусідства (ЄПС). Вказана політика ЄС доповнила та поглибила політику Євро-Середземноморського партнерства, зокрема її основні інструменти: угоди про Євро-Середземноморську асоціацію, а також загальну стратегію партнерства. Вона передбачала реалізацію таких самих цілей як і Євро-Середземноморське партнерство, базуючись на відповідних його положеннях. Різниця полягала лише в тому, що ЄПС зосереджувалася на розвитку більш глибшого та конкретного партнерства з кожною країною регіону окремо шляхом погодження відповідного плану дій. Такий план ухвалювався на двосторонній основі та містив чіткий перелік зобов'язань щодо необхідності реалізації реформ у різноманітних сферах, починаючи від прав та свобод людини, демократії, верховенства закону та закінчуючи питаннями здійснення податкових і секторальних економічних реформ. Реалізація ЄПС передбачала диференційований характер кожного такого плану дій, положення якого відображали конкретні, притаманні певній державі, проблеми, а також специфіку відносин між цією країною та Євросоюзом.

Підсумовуючи вищевикладене, можливо зробити **висновок** щодо надзвичайно важливої ролі, яка відводилася РК впродовж усього процесу формування зовнішньої стратегії ЄС на середземноморському напрямі: роль дипломатичного посередника в налагодженні двосторонніх контактів і співробітництва Європи з країнами Середземноморського басейну. З урахуванням перманентної політичної турбулентності та надзвичайно складних умов міжнародних відносин у регіоні, країни якого географічно межували з південними державами-членами ЄС, приймаючи до уваги геополітичне розташування Кіпру в Середземномор'ї, а також спільний, разом з іншими державами регіону, історичний розвиток, можливості РК безпосередньо використовувалися ЄС як своєрідний «місток» для налагодження взаємовигідного двостороннього спілкування зі своїми середземноморськими партнерами, головною метою якого було перетворення Середземноморського регіону на зону миру, стабільності, процвітання та співробітництва в політичній, економічній, культурній і гуманітарній сферах, а також зміцнення довіри між державами та подолання чинників довготривалої дестабілізації ситуації в регіоні.

Борис ГУМЕНЮК,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та міжнародних відносин Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Список використаних джерел:

1.The Treaty Establishing the European Economic Community of 25 March 1957, Annexes and Protocols [Електронний ресурс] // Офіційний електронний портал ЄК – Режим доступу: http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/historic%20documents/Rome/TRAITES_1957_CEE.pdf.

2.Kohler M. The Security Concept of the European Union for the Mediterranean, Security and Environment in the Mediterranean // Springer-Verlag Berlin Heidelberg, New York. - 2004.

3.Hoffmeister F. Legal aspects of the Cyprus problem : Annan Plan and EU accession. // Martinus Nijhoff Publishers. – 2006.

4. Pierros F., Meunier J., Abrams S. Bridges and Barriers. The European Union's Mediterranean Policy, 1961-1998 // Ashgate. – 1999.

5.Brocza S. The Failure of the EU's Mediterranean Policies [Електронний ресурс] / Current Concerns No.: 1 / 2012 – Режим доступу: http://www.currentconcerns.ch/index.php?id=1496.

6.Council Regulation 1246/73 of 14 May 1973, OJ 1973, L 133, p. 1.

7.Markesinis B. The British Contribution to the Europe of the Twenty-first Century: The British Academy Centenary Lectures // Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, USA. - 2002.

8.Hoffmeister F. Legal aspects of the Cyprus problem : Annan Plan and EU accession. // Martinus Nijhoff Publishers. – 2006.

9.EEC Financial Protocol of 15 September 1977, OJ 1978, L 332, p. 1.

10.EEC Financial Protocol of 7 July 1983, OJ 1983, L 85, p. 37.

11.EEC Financial Protocol of 30 November 1989, OJ 1990, L 82, p. 33.

12.Euro-Mediterranean Cooperation (Historical) [Електронний ресурс] / European Institute for Research on Mediterranean and Arab Cooperation – Режим доступу: http://www.medea.be/en/themes/euro-mediterranean-cooperation/euro-mediterranean-cooperation-historical.

13.Pierros F., Meunier J., Abrams S. Bridges and Barriers. The European Union's Mediterranean Policy, 1961-1998 // Ashgate. – 1999.

14.Gomez R. Negotiating the Euro-Mediterranean Partnership: Strategic Action in EU Foreign Policy? // Gateshead, Tyne and Wear, Athenaeum Press Ltd.- 2003.

15.Stefanou C. (ed.). Cyprus and the EU: the Road to Accession // Aldershot, Ashgate Publishing Company. - 2005.

16.Tocci N. EU Accession Dynamics and Conflict Rresolution: Catalysing Peace or Consolidating Partition in Cyprus? // Burlington, VT: Ashgate Pub. – 2004.

17.The European Council. Essen European Council. [Електронний ресурс] / Reproduced from the Bulletin of the European Communities No. 12/1994 – Режим доступу: http://aei.pitt.edu/1447/1/Essen_Dec_1994.pdf.

18.Strengthening the Mediterranean policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership // Communication from the Commission to the Council and the European Parliament no.: COM (94) 427 final, Brussels, 19.10.1994. – 1994.

19.Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership // Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. No.: COM(94)427 as of 19/10/1994.

20.Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership // Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. No.: COM(94)427 as of 19/10/1994.

21.Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership // Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. No.: COM(94)427 as of 19/10/1994.

22.Steinbichler S. The Barcelona Process. An Analysis of the motivation and functionality of the Euro-Mediterranean Partnership with a special consideration of the historical aspects of demography and migration [Електронний ресурс] /IDEC S.A. - Режим доступу: http://idec.gr/iier/new/EN/Steinbichler%20Paper%20GR.pdf.

23.Gomez R. Negotiating the Euro-Mediterranean Partnership: Strategic Action in EU Foreign Policy? // Gateshead, Tyne and Wear, Athenaeum Press Ltd. – 2003.

24.Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. - Київ: НІСД, 2006. – 242 с.

25.ООН предупреждает: Запад захлестнет новая волна арабской эмиграции [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.rambler.ru/egi-bin/ramblersearch?short=68words=.

26.Arab Human Development Report - 2002 [Електронний ресурс] // United Nations Development Programme, Arab Fund for Economic and Social Development, 2002. - Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/reports/regional/arabstates/RBAS_ahdr2002_EN.pdf